

יגיל לוי

מה שוברים שוברים שתיקה

ארגון "שוברים שתיקה" פירסם לפני יותר משנה את ספר העדויות המקיף ביותר שראה אור בעברית על אודות הכיבוש, כיבוש השטחים, עדויות חיילים 2000–2010. הספר מסכם עשר שנות עדות, בעצם עשר שנות כיבוש-מחודש, שהחל עם פריצתה של אינתיפאדת אל-אקצה. הוא כולל עדויות של יותר מ-100 חיילים, לאחר שהארגון תיחקר יותר מ-1.700.

את "שוברים שתיקה" הקימה ב-2004 קבוצת לוחמים שהשתחררה משירות סדיר בחברון. חבריה הציגו תערוכה מצולמת שתיעדה את הפגיעה באוכלוסייה הפלסטינית בעיר. בהמשך התרחבה פעולת הארגון לאיסוף עדויות מחיילים וחיילות, ששירתו בשטחים, במטרה להעלות את המודעות לאופי הפעילות של הצבא בשטחים, וכדי ליצור שיח ציבורי על המחיר המוסרי הכרוך בשליטה על אוכלוסייה אזרחית.

בספר זה, לא הסתפק עוד הארגון בפרסום עדויות, אלא ניסה לשרטט באמצעותן את דפוס השליטה של ישראל בשטחי הגדה. לכן נערך הספר בארבעה פרקים. כל אחד מהם מציג מרכיב אחר של השליטה.

כך מראה "שוברים שתיקה" כיצד מחזקת ישראל את ההפרדה בין האוכלוסייה היהודית המתנחלת לאוכלוסייה הפלסטינית ובין הקהילות הפלסטיניות ובין עצמן, ובכך מקדמת סיפוח זוחל לצד הידוק השליטה על האוכלוסייה הפלסטינית, כיצד ישראל מסכלת פעילות חבלנית עוינת בדרך של הטלת אימה על האוכלוסייה, וכיצד היא מחזקת את תלות האוכלוסייה בצבא, כדי לקיים חיים כלכליים והיא משתפת את המתנחלים בפרויקט השליטה על הפלסטינים.

ספר העדויות מעלה את השאלות בדבר סוג הפיקוח על הצבא אותו מספק "שוברים שתיקה", מה המקום של דגם פיקוח זה ומהן המגבלות שלו? אציג שתי טענות משולבות: "שוברים שתיקה" מספק דגם של פיקוח פנימי על הצבא אך באופן שונה ומוגבל יותר מדפוסי הפיקוח שראינו בעבר, ומגבלה זו גם מקרינה

על שיח העדויות, שהמסקנה הנובעת מהן הינה הצורך והיכולת להלבין את הכיבוש ולהנאירו (enlightening), אך לא בהכרח לסיימו. "שוברים שתיקה" הוא חלק ממה שניתן להמשיג כ"הפיקוח החוץ-מוסדי על הצבא"². הפיקוח החוץ-מוסדי הוא פעולה של שחקנים מחוץ לבירוקרטיה של המדינה, על פי רוב קבוצות אינטרס, תנועות חברתיות וארגונים אחרים, הפועלים במרחב הציבורי ומטרתם להתמקח עם הצבא ואף לרסנו – ישירות או באמצעות מוסדות המדינה האזרחיים. תוצאה אפשרית של פעולה זו היא הצרת מרחב הפעולה האוטונומי של הצבא ושל מפעיליו הפוליטיים. הפיקוח החוץ-מוסדי הופיע בשנות השבעים – "שלום עכשיו" ו"גוש אמונים" היו החלוצות. בעצם הופעתן הן הפקיעו את המונופול של מוסדות המדינה (הממשלה, הכנסת, בתי המשפט, מבקר המדינה) על הפיקוח על הצבא. מאז התרחב הפיקוח החוץ-מוסדי והתפרס לתחומים רבים, בהם מדיניות הגיוס והסדרי השירות של קבוצות חברתיות שונות בצבא (פעולת ארגוני נשים ורבנים ועוד), ההקרבה הכרוכה בשירות (כדוגמת מחאת השכול), עניינים סביבתיים (כדוגמת הפריסה של הצבא בנגב), פריסתו המבצעית של הצבא ("ארבע אימהות"), ונושאים של זכויות אדם, בעיקר בשטחים (כמאפיין את פעולתם של ארגוני זכויות אדם, הבולט שבהם הוא "בצלם").

כמה זירות פעולה מאפיינות את סוכני הפיקוח החוץ-מוסדי (כזירה הציבורית, המשפטית ועוד). נתמקד בזו הרלבנטית ל"שוברים שתיקה" – "פיקוח פנימי פאסיבי". פיקוח פנימי מתקיים כאשר פעולות הצבא מבוקרות "מבפנים" באמצעות החיילים. עקרונית, הפיקוח באמצעות החיילים הוא יסוד חשוב של הדמוקרטיה הרפובליקנית, כלומר, החיילים נדרשים להקרבה צבאית אבל בתמורה הם זכאים, ובעיקר הרשתות החברתיות שמהם גויסו, לזכויות אזרחיות, חברתיות ופוליטיות. אחת הזכויות הפוליטיות היא הזכות לשלוט בצבא, ובמקרה של החיילים להבטיח כי הצבא יופעל למימוש המטרות הפוליטיות המוסכמות שלמען גויסו. הפיקוח הפנימי יכול להיות אקטיבי או פאסיבי.

כאשר מופעל "הפיקוח הפנימי האקטיבי", מנסים החיילים להשפיע על הפעילות הצבאית בזמן אמיתי – בעת התרחשותה של הפעולה, או לקראתה, גם אם הפעולה היא מהלך מתמשך. הם מזהים חריגות ומנסים לתקן. לצורך כך, הם יכולים לפנות לדרגי הפיקוח, ועניין זה כרוך, לא אחת, בסוג של ניהול מו"מ על ביצוע המשימה, כשם שיכולים לפנות לדרג הפוליטי לא אחת בתיווך המשפחה, התקשורת או גורם אחר, או לנסות ולהשפיע על חבריהם ביחידה. חשיבותו של

מהלך אחרון זה עולה, ככל שהפיקוח של שרשרת הפיקוד על פעולות החיילים רופפת, או מתבצעת באמצעות כללים פורמאליים גמישים. התנאי להפעלת היעילה של דגם פיקוח זה הוא מסה קריטית של חיילים ביחידה (רמת הפלוגה והמקבילות לה בחילות השונים) החולקים חוויות משותפות, מעניקים להן פרשנות ביקורתית ופועלים במשותף כדי לתקן את הטעון לדעתם תיקון. מסה קריטית פירושה, בהקשר זה, ריכוז ניכר של חיילים רגישים, העשויים לנסות ולהשפיע; בשלב ראשון הם מקיימים ביניהם שיחות, ובשלב שני הם פועלים בעצמם, או באמצעות רשתותיהם החברתיות. פיקוח פנימי אקטיבי אינו יעיל כשהוא מופעל בידי בודדים.

דפוס זה של פיקוח בא לידי ביטוי במלחמת לבנון הראשונה בהוצאת מידע מהיחידות, שחשף מהלכים אשר לא תאמו את מה שדונון לממשלה, וודאי שלא תאמו את מה שדווח לציבור הרחב, ובהמשך – מחאה של חיילי מילואים ודפוסים סרבנות. כך היה גם באינתיפאדה הראשונה, משנחשף הציבור למדיניות הפעלת הכוח בחודשים הראשונים ותחת לחצים כאלה ואחרים המדיניות מותנה בהמשך. 'סרבנות אפורה', דפוס במסגרתו החיילים מנהלים מו"מ עם מפקדיהם ונמנעים בהסכמה שקטה של המפקדים מביצוע משימות טעונות מחלוקת פוליטית, איפיינה את התקופה, והתחזקותה הדאיגה את הפיקוד הבכיר. לא לחינם חשש רמטכ"ל האינתיפאדה הראשונה, דן שומרון, מיצירת קרע פנימי בצבא (בצל מחאת לבנון הטרייה), ולכן קבע כי הפיתרון לאינתיפאדה הוא פוליטי, ולא צבאי, ובכך תרם לריסון בהפעלת הכוח הצבאי. בשנים האחרונות, הפיקוח הפנימי האקטיבי מופעל בעיקר באמצעות חיילים דתיים, המשרתים ביחידות פרושות בגדה המערבית. חיילים אלה מציבים, בצורות שונות, התניות לכיצוע משימות הכרוכות בהשלטת חוק וסדר בקרב המתנחלים, למשל, ההתנגדות, המלווה לא אחת באיומי סרבנות, ליטול חלק ישיר בפינוי מאחזים בלתי חוקיים. סוג זה של פיקוח פנימי מגביל את יכולת הצבא לאכוף סדר על המתנחלים בגדה.

"שוברים שתיקה" מייצג דפוס של פיקוח פנימי פאסיבי. הפיקוח הפסיבי אינו מנסה להשפיע על הפעולה הצבאית בעת התרחשותה, אלא להתערב לאחר מעשה בדרך של תיחקור, תיעוד והעלאת הבעיה על סדר היום. במקרה זה, הארגון אוסף עדויות חיילים, לפעמים מקץ זמן רב לאחר האירוע. כך נכנס "שוברים שתיקה" לתוך הוואקום שנוצר מהצד השמאלי של המפה הפוליטית, עת פחתו שיעורי הסרבנות הסלקטיבית והאפורה של חיילים בעלי השקפת עולם שמאלית, או דפוסים אחרים של ניסיונות לרסן פעילות צבאית

אגרסיבית בעת התרחשותה. זהו סימפטום להיחלשות הפיקוח הפנימי האקטיבי משמאל. במילים אחרות, החיילים עצמם כבר אינם פועלים בזמן אמיתי כדי לרסן את יחידותיהם וכל שנתר הוא לתעד ולפעול לאח־מעשה.

המעבר מפיקוח פנימי אקטיבי לפיקוח פאסיבי נובע משינוי בהרכב החברתי של הצבא, שינוי שהוא מאז שנות התשעים. בתקופה זו התרחש מה שנהוג לכנותו "משבר המוטיבציה", הבא לידי ביטוי בנסיגת צעירי המעמד הבינוני החילוני מאיוש הדרג הלוחם של הצבא, אחרי שבעבר היו הם עמוד השרדה החברתי שלו. כמה גורמים חוללו משבר זה, ובמרכזם התעצמותה של כלכלת השוק, הירידה בתחושת האיום הביטחוני והיחלשות מעמדו של השירות הצבאי כמשיא תגמולים חברתיים בעלי משמעות. "משבר המוטיבציה" השפיע בעיקר על הקבוצות החזקות בחברה בישראל. לוואקום שנסוגה זו יצרה נכנסו קבוצות חברתיות שקודם לכן מילאו תפקיד שולי־יחסי בצבא: דתיים, עם משקל ניכר למתנחלים, ולצידם יוצאי בריה"מ־לשעבר ואתיופיה, מזרחים מהפריפריה, דרוזים, ובהדרגה גם נשים.

כניסתן של קבוצות אלה משלבת קריאת הזדמנות לרכישת מעמד בצבא, המשיא להן ערך משמעותי בכמה תחומים, יחד עם מאמצי עידוד של הצבא, שהבין כי מקורות כוח האדם שלו מתדלדלים. שינוי חברתי זה היה משמעותי במיוחד ביחידות השיטור הפועלות בשטחים, לפני פרוץ אינתיפאדת אל־אקצה ובעיקר לאחר מכן.³

משמעותו המעשית של השינוי החברתי היא הפחתת המסה הקריטית של חיילים שעשויים לגלות רגישות לחריגות המתבצעות ביחידות, ובעיקר ביחס לשימוש באלימות־יתר כלפי האוכלוסייה הפלסטינית, ולדווח עליהן או לעשות למניעתן בדרך של השפעה על החברים והמפקדים. כאמור, פיקוח פנימי אקטיבי אינו יעיל, כשהוא מופעל בידי בודדים.

אין כאן טענה לקשר בין מוצאו האתנו־מעמדי של החייל ובין מידת רגישותו להפעלת אלימות. עם זאת, חיילים מקבוצות דתיות וממעמד חברתי נמוך נוטים להזדהות עם המשימה הצבאית יותר מחיילים מקבוצות מבוססות, נטייה המוכרת גם בצבאות אחרים בעולם. השירות הצבאי נתפס בקבוצות הללו כערוץ לרכישת אזרחות מועדפת. תחושת הפריפריאליות של חלק מהחיילים מביאה אותם להפנים את ההירארכיה הצבאית יותר מאחרים ולא לקרוא עליה תיגר, והשירות נותן להם הזדמנות, שלא תמיד זמינה להם בחייהם האזרחיים, להפגין עליונות על האחר, במקרה זה על האוכלוסייה הפלסטינית. עם זאת, שינוי ההרכב החברתי אינו מספק את מלוא ההסבר להיחלשות

התיגר על החשיבה הצבאית מתוך שורות הצבא. בשלבי הלחימה הראשונים באינתיפאדת אל-אקצה העביר המטכ"ל ליחידות השדה מסרים, לפיהם ניתן ליחידות חופש פעולה, ובכך נחסמו ערוצי המידע הפנימיים שיכלו לדרווח על חריגות. תפקיד חשוב היה גם להתחזקות הלגיטימציה של השימוש בכוח, בעקבות אכזבת המרכז-שמאל ממה שהצטייר ככישלון תהליך אוסלו והאשמתם של הפלסטינים. הלגיטימציה גברה ככל שהתרכבו הפיגועים בערי ישראל. שינוי ההרכב החברתי העצים, אפוא, גורמים אלה. יתר על כן, ככל שהצבא מתפקד כישות אחודה וקולות של מחאה, או לפחות סימני שאלה, לא בוקעים משורותיו ומהרשתות החברתיות המזינות אותו, מחזק בתורו גורם זה את הלגיטימציה לשימוש בכוח, משום שאינו קורא עליה תיגר באמצעות קולות מתוך הצבא.

כך גם אפשר להסביר את העובדה שרק ב-2004 החלה פעילותו של "שוברים שתיקה" – כארבע שנים לאחר תחילת האינתיפאדה. עבר זמן עד שהצטברה מסה קריטית של כוח היכול לתעד ולדרווח; עבר עד שהתקשורת נפתחה לקולות אלה. בהמשך, הופיעו גם ביטויי מחאה נוספים, למשל בעקבות האירועים בהם נפגעו חיילים בציר פילדלפי, המפריד בין רצועת עזה ובין מצרים. את ההתרחשויות הללו צריך לקרוא כרוח גבית שהובילה לנסיגה החד-צדדית מרצועת עזה, שנה מאוחר יותר.

מספר העדויות של "שוברים שתיקה" עולה כי לאורך השנים נמצאו 700 איש ואשה, שהסכימו להעיד על חוויית השירות שלהם בשטחים, ועדויות 100 מהם תועדו בספר. מצד שני, העדויות מלמדות גם על חולשת הפיקוח על הצבא, ובמונחיו של מאמר זה – חולשת הפיקוח הפנימי האקטיבי, אשר במקומו נוצר דגם הפיקוח של "שוברים שתיקה", כלומר פיקוח פנימי פאסיבי, פיקוח לאחר מעשה. 700 המעידים מגלים רגישות רבה אחר מעשה, אבל כמעט איש מהם לא עשה דבר בזמן אמיתי, אם דיווח ואם פעולה פנימית.

דווקא הרגישים יותר מקרב העדים, מעידים על התדלדלותה של המסה הקריטית העשויה לגלות רגישות בעת האירועים, ולא רק אחריהם – ולפעול. תחושה עמוקה של בדידות עולה מתוך העדויות. אציג כמה דוגמאות: "אתה לא יכול לשבש את האחידות הפלוגתית או הקבוצתית הזאתי", מסביר חייל בשריון את שתיקתו לנוכח חיילים שמכים עצירים כפותים (עמ' 38). לוחם בצנחנים מעיד כי שתק בתדריך של המח"ט שהורה לירות בכל ילד הזורק אבן, משום שבכל פעם ששאל שאלות, קמה נגדו אופוזיציה בפלוגה (עמ' 58). צנחן אחר מספר כי היה במיעוט בן שלושה חיילים מתוך מחלקה של תשעה, מיעוט שהתנגד לירי בלתי מבוקר של רימוני הלם נגד ילדים שיידו אבנים ברכב ממוגן

(עמ' 91). סיפור אחר הוא זה של לוחם גולני שגיבש מודעות לבעייתיות של מעשיו, אחרי שהרג נער אשר התקרב לכוח הצבאי, בהתאם לפקודות שקיבל. הוא שיתף את חבריו ומשפחתו בתחושותיו אבל להפתעתו סיפורו על מעשה ההרג בבית הכנסת של היישוב בו חי, הפך אותו לגיבור (עמ' 94). נעימה דומה עולה מסיפורו של תותחן, שהזדעזע מהפקודה להוציא את כדורי הגומי מהאריזה ובכך להפוך אותם לכדורים חיים, קטלניים. חבריו בסוללה התלהבו מהפקודה. הוא לא. ביקש לפנות למג"ד, אך נאמר לו כי המג"ד עצמו מפריד את הכדורים. לכסוף פנה החייל לארגון "בצלם" (עמ' 119-118).

תמונה חריפה אף יותר מצטיירת מעדויות החיילות ששירתו בשטחים, לרבות בתפקידי לחימה, שקובצו בנפרד כ"שוברות שתיקה"⁴. הנשים מעידות כי חשו בלחץ הקבוצתי הגברי כדי להוכיח שהן ראויות לשרת כלוחמות והוכחה זו התממשה באמצעות הפעלת אלימות כלפי האוכלוסייה. כשניסו לרסן את הגברים, חשו לא אחת מושפלות.

תמונת מצב זו אינה ייחודית לצה"ל. חוקרות של צבאות אחרים (למשל, דונה וינסלואו, מרגרט קייר וכריסטי סילבר) מציינות כי הלכידות של היחידה הראשונית היא לא רק מקור לעוצמת הצבא⁵, אלא שבנסיבות של פיקוח חלש מצד הפיקוד הבכיר יותר על היחידה, יכולה להיות גם מקור להפרת משמעת, להתנגדות להיררכיה הפיקודית, לקידום מטרות, שאינן עולות בקנה אחד עם מטרות הדרג הממונה, ולקושי לחקור אי סדרים בשל שיבוש בדיווחים היוצאים מהיחידה. ואכן, יחידות צה"ל נהנו בשנים הראשונות של האינתיפאדה השנייה, מרמה גדולה של עצמאות. המחשה לבעייתיות של לכידות היחידה הראשונית עולה מדיווח של עיתונאי "הארץ", שי פוגלמן⁶, כי מתוך מאות העדויות ש"שוברים שתיקה" אסף, רק כארבעים באו מחטיבת כפיר, למרות שזו החטיבה המעורבת יותר מכל אחת אחרת בפעילות בשטחים. אבל העובדה שזהו תפקידה העיקרי, והרכב כוחותיה, המעורב בשיטור – יציב, הלכידות הפנימית גבוהה והיא מולידה תרבות של הסתרה.

המסקנה העולה היא שהתדלדלה המסה הקריטית של חיילים רגישים היכולים לפתח התנגדות לאלימות ולעודד ריסון עצמי בתוך היחידה. בנסיבות השינוי החברתי בצבא, מסה כזו יכולה להיווצר רק מחוץ ליחידה. דוגמא להיווצרות מסה שכזו הייתה במפגש שנערך לאחר עופרת יצוקה במכינה הקדם-צבאית החילונית ע"ש רבין, במכללת אורנים. הלוחמים, בוגרי המכינה, חשפו עדויות על ירי ללא הבחנה וזריעת הרס. באמצעות המכינה החיילים, חברי המעמד הבינוני החילוני, יצרו מסה קריטית בעלת השפעה מסוימת, שנשללה מהם בשל

משקלם הזעום ביחידות שלחמו בעזה. בדרך דומה, גם שוברים שתיקה יוצר מסה קריטית באמצעות המפעל של איסוף עדויות. זהו דפוס פעולה ופיקוח מוגבל ביחס לעבר.

אם כן, מפעל התיעוד פועל תחת מגבלות, המקרינות על יכולתו להשפיע. יכולת מוחלשת זו פוגשת עם מאפיין אחר של המפעל – אופי השיח שהוא מייצר.

מטרת העדויות בספר הזה היא להראות כיצד "לעומת העמדה הישראלית הרשמית, המתארת את פעילות צה"ל בשטחים כפעילות הגנתית שתכליתה הבלעדית מניעת פגיעה באזרחים ישראלים, עדויות החיילים מתארות מדיניות התקפית הכוללת סיפוח שטחים, הטלת אימה והידוק השליטה באוכלוסייה האזרחית (עמ' 5). בהציבו מטרה זו, "שוברים שתיקה" הרחיק לכת מן המטרה שהציב לעצמו עם היווסדו. המטרה המקורית, כפי שהיא מוצגת באתר הארגון, היתה "להעלות את המודעות למציאות היום-יומית בשטחים וליצור שיח ציבורי על המחיר המוסרי שבשליטה על אוכלוסייה אזרחית". עתה, אין עוד הארגון מסתפק בשיח על המחיר המוסרי אלא מבקש לעודד מודעות לכיבוש עצמו ולקרוא תיגר באמצעות שרטוט הדפוס המורכב – לעיתים אף נסתר מעין – של שליטה ישראלית בשטחים.

למרות זאת, השיח ש"שוברים שתיקה" מנסה לייצר, אינו מקדם מטרה זו. ראשית, אין בשיח העדויות עצמו קול ברור נגד השליטה בשטחים. העדות היא אקט של תיקון עצמי בדיעבד, תוך ביקורת עצמית, והאשמת הציבור, הנושא – לטענת העדים – באחריות משותפת להתפוררות המוסרית שחוו. בקצרה, ביקורת ישירה נגד המשך הכיבוש איננה הנעימה השלטת. נעימה דומה באה לידי ביטוי חד יותר בשיח של "שוברות שתיקה". הנשים מבקרות את התנהגות הגברים ומעניקות לה פרשנות מגדרית, כלומר ביקורת על הגבריות הצבאית המתלהמת והמתלהבת מהפעלת כוח ותפיסתה בעיני הנשים כאקט של ילדותיות וחוסר בגרות, לצד אמפטיה שהן מגלות כלפי סבל האזרחים הפלסטינים. גם כאן, הנשים אינן מרחיבות את קולן הביקורתי לשלילת הכיבוש עצמו.

ואולם, מעבר לתוכן העדויות, הצורך לסיים את הכיבוש איננה התמה הנובעת מהתמונה הכוללת. העדויות משרטטות את תמונת השליטה של ישראל בגדה, והמסקנה העולה היא כאילו קיימת אפשרות להלכין את הכיבוש ולהנאיר אותו (מחדש). מקריאת העדויות והארגון שלהן בספר עולה האפשרות לפעול באופן יותר מוסרי, להקפיד על טוהר המידות של החיילים, להגביר ענישה של חריגים, לחזק מנגנוני פיקוח צבאיים על פעילות החיילים, בעיקר זו המתקיימת

בצוותים קטנים, לאכוף סדר על המתנחלים (או לפחות להקטין את השפעתם על הצבא), לאחד דפוסים של הוראות ונהלים, לשפר את מה שמכונה בספר בעגה צבאית "מרקם החיים" של הפלסטינים, ובעיקר – להקטין את החיכוך עם האוכלוסייה הכבושה.

ואכן, מערכת הביטחון עשתה, בעיקר מאז 2005, פעולות ששינו במקצת את מודל השליטה בפלסטינים: היא מסירה מחסומים, מאזרחת את מעברי הגבול, מקטינה את הנוכחות בערי הגדה ומגדילה את היקף ההעמדה לדין של חיילים על התנהגות חריגה. רק השנה (ב־2011) פורסם כי הפרקליטות הצבאית הראשית גיבשה מדיניות חדשה של פתיחת חקירת מצ"ח בכל פעם בה נהרג אזרח פלסטיני מאש צה"ל בגדה, בניגוד למדיניות שנהגה קודם לכן ותפסה את פעולת הצבא בגדה כלחימה לכל דבר. במידה רבה, ניתן להחזיר את השליטה בשטחים למודל של שנות אוסלו, תוך הבחנות ברורות בין דגמי השליטה באזורים השונים, עיצוב של חלוקת עבודה עם מנגנוני הביטחון הפלסטיניים והקטנה משמעותית של החיכוך בין הצבא לאוכלוסייה הפלסטינית. מודל זה יהפוך את השליטה לנראית פחות, למחככת פחות ולכן גם מעוררת פחות התנגדות, של ישראלים רגישים ופלסטינים כאחד. יש בו כדי 'לייבש' את המקורות מהן צומחות העדויות של שוברי השתיקה, אך לא כדי להביא לכינון ריבונות פלסטינית, המסיימת את השליטה הישראלית בת 45 שנים.

גם בתמונה הכללית שעורכי הספר מבקשים לגבש מתוך ארגון העדויות ההיגיון הפוליטי והמוסרי של הכיבוש אינו נשלל. הכיבוש מוצג בעדויות כמודל של התעללות אנושית וכלכלית. את זה ניתן לתקן, אבל לא את שלילת הריבונות, את שלילת זכות ההגדרה העצמית של העם הפלסטיני, את תהליך הקולוניזציה. סיום הכיבוש אינו נובע מהעדויות. מגבלה זו מקרינה גם על היכולת לחולל פעולה קולקטיבית יעילה סביב העדויות, פעילות שלא התרחשה עד היום. המיקוד של פעולה כזאת יהיה מוגבל והיכולת של הממשלה להתמודד איתה באמצעות שינוי הדפוס של השליטה בשטחים, כאקט המתקן את ההשחתה המוסרית הכרוכה במגע עם האוכלוסייה, תהיה אפקטיבית.

טבען של העדויות שהן מתמקדות באנקדוטות. הן יכולות לספר סיפור אישי, אבל לא להציג תמונה מופשטת. בכך גם חולשתן: הן מסיטות את מוקד הפיקוח של הקהילה הפוליטית על האופן בו מופעל צבאה מתמונה כוללת אל האירוע המבודד. תיאור האירוע מחזק את האמפטיה של הקורא עם האירוע הקשה, אליו נקלע החייל, ומגביר את ההתייחסות למעשיו כאל חריג בר תיקון. עם "חריגים" כאלו יכולה המדינה להתמודד ביתר קלות.

הטענה היותר רחבה מציעה את ההבחנה בין הפיקוח האזרחי על הצבא – פיקוח המתמקד בתורת הלחימה, במדיניות הגיוס, בתפקוד המבצעי ובהיבטים המשקיים של התנהלות הצבא – ובין הפיקוח על הצבאות כתרבות פוליטית, המעניקה לגיטימציה לשימוש בכוח ובעצם משקפת את רמת המיליטריזם בחברה. לנגד עינינו מתחזק הפיקוח על הצבא, ולעומת זאת הפיקוח על הצבאות נחלש, כלומר המיליטריזציה גוברת. בין שני תהליכים אלה מתקיימת זיקה של יחס הפוך. זיקה הפוכה זו בין הפיקוח על הצבא למיליטריזציה מאפיינת לא רק את ישראל. משמעות היחס ההפוך הזה היא התרחבות חופש הפעולה של הממשלה לעצם ההפעלה של כוח צבאי, אבל אופן ההפעלה נעשה מבוקר יותר.⁷ ככלות הכל, האתגר הפוליטי הוא ריסון החשיבה הצבאית ולא ריסונו הארגוני של הצבא.

ואכן, ארגוני זכויות האזרח, ובהם "שוברים שתיקה", מגבילים את חופש הפעולה המבצעי של הצבא. שוב אין הוא יכול להפעיל "נוהל שכך", או להתעמר באוכלוסייה החוצה את המחסומים ואין הוא יכול לבצע "סיכולים ממוקדים" באותה מידת עצמאות ממנה נהנה בעבר. מצד שני, אין זה מפריע לדרג הפוליטי להמשיך ולקיים את השליטה בשטחים. פרדוקסלית, מיתון וריסון פעולת הצבא באמצעות הכפתו לכללים חדשים, שהארגונים הללו מסייעים לגבש, מעניקים לפעולתו לבוש אנושי וחוקי יותר, ובכך מפחיתים לחץ של ארגונים בינלאומיים וממתנים את הפוטנציאל להתנגדות האוכלוסייה הפלסטינית, שלא לדבר על הרדמתה של דעת הקהל הישראלית. במקרה הספציפי של "שוברים שתיקה", המיקוד של פעולת התיעוד בסיטואציה המבודדת, והזנחתה של התמונה הכוללת, כאמור, כפועל יוצא של אופי התיעוד, מקשה על קריאת תיגר על החשיבה הצבאית.

אין בדברים אלה כדי להמעט מחשיבות המפעל של "שוברים שתיקה", שבלעדיו היתה החברה בישראל מוסרית עוד פחות, אלא להציג את ההקשר הפוליטי הרחב של מפעל זה כדי להאיר על מגבלותיו.

1 הספר נגיש גם באתר הארגון:

http://www.shovrimstika.org/media_item.asp?id=10

2 מושג זה פיתחתי בעבודה משותפת עם קובי מיכאל ואסף שפירא: "הפיקוח החוץ-מוסדי על צה"ל: מסגרת מושגית", המרחב הציבורי 4: 74-45, 2010.

3 לניתוח מפורט ראו יגיל לוי, מצבא העם לצבא הפריפריית (כרמל, 2007).

- 4 Sasson Levy, Orna Yagil-Levy, and Edna Lomsky-Feder. "Women Breaking the Silence: Military Service, Gender and Antiwar Protest," *Gender & Society* (forthcoming in 2011).
- 5 כפי שהראו הסוציולוגים הנודעים אדוארד שילס ומוריס ינוביץ בעבודתם הקלאסית על הוורמאכט הגרמני.
- 6 שי פוגלמן, "חטיבת כפיר נוסדה כדי לשרת בשטחים. חמש שנים אחרי, תוצאות הניסוי ניכרות בשטח", *הארץ*, 10 יוני, 2010.
- 7 הבחנה וטענה זו פיתחתי בספרי האחרון מי שולט על הצבא?: בין פיקוח על הצבא לשליטה בצבאיות (מאגנס, 2010).